

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ОПОЗИЦІЇ НАТУРАЛІСТИЧНОГО І СИСТЕМОДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДІВ

Георгій ШЕДРОВИЦЬКИЙ

Copyright © 1991; 2013

1. Організація ділових контактів і спільної роботи представників різних професійних сфер і наукових дисциплін дотепер залишається складною проблемою. Більшість дослідників у всіх царинах науки надає перевагу працювати тільки у рамках своїх наукових предметів і на представників інших дисциплін дивиться як на “чужаків”, котрих треба побоюватися і тримати на пристойній відстані, щоб оберігти свої наукові предмети від “забруднення” і вульгаризації. І багато у чому в наше століття масової комунікації ці побоювання і турботи виправдані і зрозумілі. Але, з іншого боку, світ, у якому ми живемо і діємо, єдиний, він не роздільний на автономні географічні, геологічні, фізичні і соціокультурні сегменти, і ті проблеми, які стоять нині перед науковцями здебільшого є не тільки і не стільки предметними, але загальними для багатьох наук, а почасти – для всіх наук, тобто як для природних, так і для суспільних. І в левій частині випадків ці проблеми не можуть бути розв’язані зусиллями представників однієї якої-небудь науки, а вимагають зусиль багатьох наук. Вже одна ця обставина примушує нас шукати *форми спільної роботи над загальними проблемами, форми міждисциплінарної комунікації і комплексного поліпредметного мислення* [15; 9; 7; 5; 1; 2; 3].

Заглиблюючи це досить поширене уявлення, ризикну стверджувати, що головний принцип, який реально розділяє нас зараз у нашій роботі, це вже не відмінності в науково-предметних уявленнях, а *методологічні відмінності у підходах*, які ми приймаємо, організовуючи свою роботу, *відмінності у способах онтологічного бачення і представлення світу, відмінності в засобах і методах нашої*

мисленнєвої роботи, що оформляються часто як відмінності в “логіках” нашого мислення.

Це, на мій погляд, нині набагато важливе, ніж відмінності в наукових предметах. Два фахівці, котрі сповідують, скажімо, системний підхід, легше домовляться між собою, навіть якщо один з них – геолог, а інший – соціолог, аніж у тому випадку, коли обидва вони – геологи, але один працює у форматі системних уявленнях, а інший – конкретних упредметнень. І це теж треба зафіксувати як найістотнішу характеристику сучасної соціокультурної ситуації [15; 9; 18; 7; 5; 1; 2; 3] і постійно враховувати у своєму аналізі.

Приймаючи виголошене як принцип, що найточніше схвачує суть тих змін, які зазнало наше мислення в останні 50 років, спробуємо далі розглянути (стосовно матеріалу природничих наук) *відмінності між натуралістичним і системодіяльним підходами* в дослідженні і пізнанні, які вважаємо найважливішими і у багатьох відношеннях навіть вирішальними для сучасної соціокультурної ситуації в науці.

2. Будь-який дослідник, котрий приймає *натуралістичний підхід*, незалежно від того, у якій науці він працює, виходить з того, що йому вже даний об’єкт його розгляду, що він сам як дослідник протистоїть цьому об’єкту і застосовує до нього певний набір дослідницьких процедур та операцій, які й дають йому *знання про цей об’єкт*. Ці знання являють собою своєрідні трафарети, шаблони або схеми, які ми накладаємо на об’єкт і таким чином отримуємо його зображення, а водночас – вигляд і форму самого об’єкта.

Дослідник-натураліст ніколи не ставить питань, звідки узявся “об’єкт” і як він принципово отримується, тому що для нього, скільки б методологічно витонченим і розвиненим він

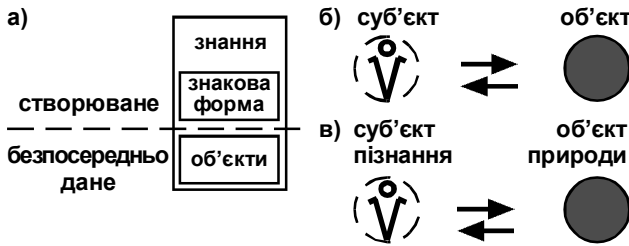

Рис. 1.

Схеми утвердження натуралістичного підходу в дослідженні і пізнанні

не був, природа із самого початку складається з об'єктів, а точніше, як писав К. Маркс, з об'єктів споглядання, які і стають потім об'єктами спеціального наукового дослідження¹.

Розмірковуючи таким чином, натураліст працює (й імовірно, знаходиться), по-перше, в епістемолого-організаційних схемах (рис. 1а), сформованих у період античності, по-друге, в гносеолого-організаційних схемах, що оформилися з початку XV ст. – нині звичайно вони виражаються у схемі пізнавального відношення “суб'єкт – об'єкт (рис. 1б)”, і, по-третє, у власне натуралістичній конкретизації суб'єкт-об'єктної схеми (рис. 1в), що сформувалася на рубежі XVI–XVII століть з допомогою введення поняття “природа” (першочергово в роботах Ф. Бекона); щоб перекинути місток до подальшого обговорення системодіяльнісного підходу, я подаватиму суб'єкт-об'єктні відносини в діяльнісних схемах і символах (рис. 2) і при цьому для спрощення “склею” пізнавальне і дослідницьке відношення суб'єкта до природи в одному знаку (відповідно до того, як це звичайно робиться в методології натуралізму).

Щоб із самого початку унеможливити не-правильне трактування моїх слів, окремо підкреслюю, що поки я ніяк не критикую натуралістичний погляд, а лише чітко і схематично висловлюю його суть, тобто ті спеціальні онтологічні та організаційно-мисленнєві допущення, що перебувають у його підґрунті. Натуралістичний підхід є таким же законним і логічно обґрунтованим, як і всі інші підходи; більше того, на протигагу багатьом іншим підходам,

він чудово опрацьований за останні чотириста років, і саме йому наука зобов'язана всіма своїми основними успіхами. Тому, коли мова зайде про критику натуралістичного підходу, та ще й у сфері природничих наук, то це буде зовсім не простою справою².

Але все це – до майбутнього, а зараз мені важливо лише підкреслити, що натуралістичний підхід зовсім не єдиний, і поряд з ним існують й інші, ідейно не менш значущі, підходи.

3. У самому цьому зіставленні й аналізі різних підходів у наукових дослідженнях і розробках я реалізую інший – діяльнісний, або, точніше, системодіяльнісний, підхід, який у діянні основної організаційної структури мислення виходить не з опозиції “суб'єкт – об'єкт”, чи в більш специфічних термінах, не з опозиції “дослідник – досліджуваний об'єкт”, а із самих систем діяльності і мислення, тобто з тих засобів і методів, тієї техніки і технології, тих процедур та операцій і, нарешті, тих онтологічних схем та уявлень, які утворюють структуру миследіяльності – МД (зокрема, дослідницької) і задають основні форми її організації.

У рамках розгорненого системодіяльнісного трактування натуралістичного підходу все те, що було відображено на рис. 2, я повинен перемальовувати дещо інакше (рис. 3) і, зокрема, зафіксувати в дослідника: 1) певний набір мисленнєвих і діяльнісних засобів, з якими він “виходить” на об'єкт; 2) певний набір дій (процедур та операцій), які він застосовує стосовно об'єкта; 3) те, що ми називаємо (в технічній манері) “табло свідомості” дослідника, на якому з'являються образи, що фіксують

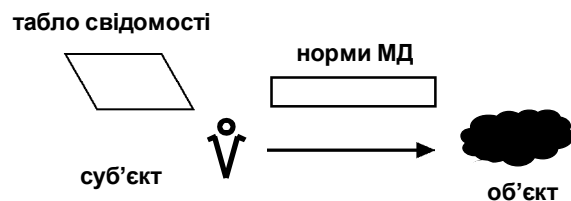

Рис. 2.

Діяльнісна організація суб'єкт-об'єктних взаємодій

¹ “Головний недолік усього попереднього марксизму – включаючи й фایєрбахівський – полягає в тому, що предмет, дійсність, чуттєвість беруться тільки у форматі об'єкта, або у формі споглядання, а не як людська чуттєва діяльність, практика, не суб'єктивно” (К. Маркс [4, с. 1]).

² Із сучасною критикою натуралізму в науках про мову і про мислення можна познайомитися за роботами [8; 17; 16; 6, с. 143–147]

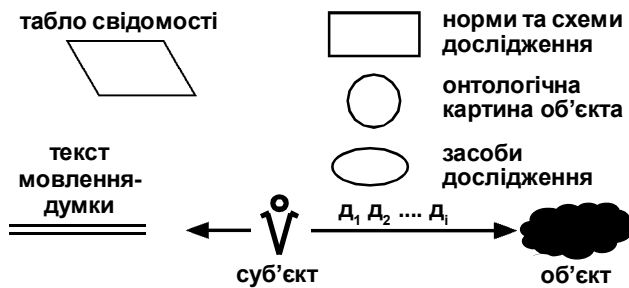

Рис. 3.

*Системодіяльнісний підхід
у взаємодоповненні його основних складових*

досвід його дослідницької роботи; 4) тексти мовлення-думки, у яких дослідник фіксує перебіг і результати своєї дослідницької роботи і повідомляє про них іншим людям (зауважимо на майбутнє, що у цих текстах виражаються, серед іншого, його знання про об'єкт), і, нарешті, 5) чітко певні норми і схеми організації дослідницької МД, зокрема категорії, які цей дослідник реалізує у практиці свого мислення і своєї діяльності, коли стає у те саме дослідницько-пізнавальне відношення до об'єкта, яке відображене на цій схемі акту мислення; передусім це можуть бути ті самі натуралістичні гносеолого-організаційні схеми (рис. 1в), які він немов "надягає на себе", займаючи місце "суб'єкта пізнання" чи "суб'єкта дослідження" й одночасно виголошуючи те, на що спрямовані його операції і процедури, і те, що він "бачить" перед собою завдяки онтологічним схемам і картинам, – "у вигляді об'єкта природи" і водночас "об'єкта пізнання" або "об'єкта дослідження" (більш опрацьовані схеми організації діяльності і мислення див. [13; 19; 11; 8; 16; 18]).

Потрібно ще спеціально підкреслити – і це принципово одне з найбільших чудес в організації роботи нашої свідомості, – що при всій абсолютно очевидній складності нашої МД, у тому числі й дослідницької, при великій кількості вхідних у неї різноманітних елементів свідомість натураліста у предметно-теоретичній формі фіксує тільки об'єкт дослідження, зосереджена тільки на ньому, лишень його помічає і бачить – і в цьому, мабуть, найбільша простота і сила натуралістичного підходу, його беззаперечна практична перевага. Відтак натуралістично організована свідомість не помічає найскладніших структур мислення і діяльності та тієї обставини, що об'єкт опрацювання включений у живу тканину МД, є її функціональним і морфологічним елемен-

том, а бачить замість найскладніших структур мислення тільки два морфологічні фокуси – об'єкт і суб'єкт, котрі воно розрізняє і розділяє, проводить між ними межу, стягує все "мислення" до них обох, а потім встановлює між ними відношення, або зв'язок особливого різновиду – пізнавально-дослідницький.

4. Подібне уявлення структур і механізмів дослідницької МД склалося унаслідок філософської рефлексії науково-дослідної роботи перш за все в XVII–XVIII століттях – рефлексії, переважно прожективної і спекулятивної, аніж ретроспективної і дослідницької [6, с. 131–143], що потім було запозичене широким загалом природодослідників і закріплено традицією. Саме завдяки рефлексивній спекуляції "об'єкт" виявився "вийнятим" із систем МД та із знань і протиставлений "суб'єкту" як самостійна реальна сутність, що існує у світі природи. І хоча таке уявлення було абсолютно очевидним спрощенням реального стану справ, воно дозволило свідомості натураліста зосередитися на "об'єкті" і почати аналізувати його з допомогою спеціальних процедур, спрямованих на матеріал природи, виділяти в ньому властивості та якості, фіксувати їх у знаннях і поняттях, переводити у форми "бачення" і споглядання, обговорювати все це як безпосередньо феноменально та опосередковано рефлексивно задане і т. д., і т. п. Але все це, як і взагалі зосередження на об'єкті, стало можливим тільки завдяки тому, що у процесі історичного розвитку МД, передусім її наукових і філософських форм, була сформована спочатку епістемолого-організаційна схема, а потім на її обґрунтування і виправдання гносеолого-організаційна схема, яка й стала основною формою організації нашої рефлексії і нашого знання. Саме названа схема з кінця XVIII століття почала визначати наше розуміння і смислоутворення під час науково-дослідної роботи (розуміння чужих текстів і розуміння ситуацій), а також способи породження самих текстів і наявних у них знань.

Але після того, як така форма розуміння і знань була задана, ми вже за будь-яких умов, апріорно, як це демонстрував І. Кант, починали бачити те, що знали; для даної форми організації МД це означає, що ми починали бачити об'єкт зі всіма тими характеристиками, які приписали матеріалу природи за допомогою нашої МД, і всі ці характеристики ми виводили не із самої МД і приписували зовсім не їй, а саме об'єкту природи як такому.

Образно кажучи, реально ми немов би “наклеювали” наші знання на матеріал природи і таким чином породжували об’єкти розгляду. Поки це не зроблено, об’єктів просто немає. А якщо немає об’єктів, то не може бути і натуралістичного підходу у їх вивченні. Виражаючи це у вигляді загального принципу, скажемо, що реалізація названого підходу в пошукуванні можлива лише за умови, що ми *вже знаємо*, хоча б у загальних рисах, як влаштований об’єкт аналізу, де проходять його межі і якими методами його доречно досліджувати. Природничі науки, що виникали на засадах натуралістичного підходу, стали можливі лише після того, як Ф. Бекон, Г. Галілей, Р. Декарт та інші науковці, котрі спиралися на величезну методологічну і філософську роботу своїх попередників – математиків, логіків і метафізиків, створили *загальні уявлення про природу і найочевидніші способи існування об’єктів природи*, а їх наступники у XVII–XIX століттях *створили ще цілу низку більш конкретних уявлень про різні типи цих об’єктів*, що відповідають різним природничо-науковим категоріям – субстанції, процесу, взаємодії, речі, поля, безлічі частинок і т. ін. І весь цей час з початку XVII ст., ось уже близько чотириста років, ми продовжували експлуатувати ці базові уявлення і вибудовували на них одне за одним, різні наукові предмети. Врешті-решт, якщо брати науку саму по собі, ізольовану від розвитку інженерії, техніки і виробництва, то цю роботу можна продовжувати нескінченно, створюючи все нові і нові натуралістично організовані наукові предмети. Але річ у тому, що за цей час кардинально змінився характер самої суспільної практики, змінилися її реальні ситуації, змінилося соціальне змістовлення значущої МД, і через це став іншим характер “об’єктів”, створюваних в науці на підґрунті натуралістичного підходу, принаймні він перестав відповідати тим проблемам і завданням, які породжує і творить сама практика.

Якщо спробувати відобразити ці зміни практики гранично стисло і коротко, то можна напевно сказати, що за цей час склалася й оформилася *багатостороння комплексна практика*, яка породжує такий миследіяльний зміст, котрий ніяк уже не може бути зосереджений в уявленнях про традиційні натуральні об’єкти; і ми, отже, потрапляємо в соціокультурну ситуацію, що дуже нагадує ту,

в якій починали свою роботу філософи, методологи, математики і фізики XVII століття: подібно до того, як вони створили тоді *нові онтологічні уявлення про світ природи* і в такий спосіб заклали підстави для розвитку всієї системи “натуральних” наук, так і ми тепер повинні створити *принципово нові онтологічні уявлення про світ діяльності і мислення* й таким чином закласти підґрунтя для розвитку системи миследіяльних наук. Але це, водночас, припускає, з одного боку, *звернення до сутнісно нових категорійних схем*, а з іншою – *використання абсолютно іншого, не натуралістичного, а діяльного або, ще точніше, системодіяльного підходу*.

5. Перехід від натуралістичного підходу до системодіяльного пов’язаний із цілою низкою змін у структурі та формах організації нашого мислення і МД, які готувалися історично і відбувалися в особливо явній і помітній формі в останні три століття.

Перша зміна пов’язана з появою і поступовим розповсюдженням, разом із схемами і моделями об’єктів нашої МД, також ще і схем мислення, діяльності та МД як таких. До середини XX сторіччя цей рух-поступ оформився як *настановлення на створення наук про мислення і діяльність*, що потенційно несе у собі нову науково-технічну революцію.

Друга зміна виходила з першої і підтримувала її та передбачала перенесення центру тяжіння в організації мислення і МД зі схем об’єктів мислення на *схеми і моделі самих мислення, діяльності і миследіяльності як таких*. Вона була винятково характерною для тих сфер [суспільного виробництва], де розгорталася поліпрофесійна і поліпредметна робота, що потребувала комплексної і системної організації [7; 3] та першочергово насаджувалася оргуправлінською справою, яка в останні 100 років ставала все більш значущою, а після першої світової війни стала пануючою [14].

Третя зміна – співорганізація схем об’єктів мислення зі схемами мислення, діяльності та МД як таких у *знаннєві ланцюги абсолютно нового типу* (зазвичай їх називають “підходами”), де співорганізація досягнута шляхом використання “схем багатьох знань” [13; 19] і, далі, схем багатовимірної, просторової організації знань про МД [17; 12; 3]. Водночас, завдяки цьому нововведенню методологічне мислення дістало можливість оформитися в новий вид і тип МД, в “методологічну роботу” і методологічну сферу, котра складається як

би над наукою, захоплює і підпорядковує її собі та стає *новою історичною формою* “загального” мислення, що замикає на певний час рамки нашого світу [13; 9; 7; 12; 18; 19].

Фіксації і з’ясуванню смислу і суті всіх цих змін у структурі та формах організації нашої МД сильно заважає та обставина, що протягом трьох останніх століть методологічна робота розвивалася переважно на матеріалі науки. Зв’язок між ними був таким тісним і здійснив такий вплив на форми методологічної самосвідомості, що мало не повсюдно методологія стала розглядатися як надбудова над наукою, будучи зобов’язана останній як походженням, так і своїм існуванням.

При такому підході практично не мало сенсу ставити питання про які-небудь самостійні форми організації методології та її специфічні засоби: вона розглядалася за образом і подобою науки – найчастіше у вигляді метатеорії. І якщо навіть фіксувалося, що на ранніх етапах свого становлення методологія могла мати форму методики і проекту, то все одно ці форми розглядалися як зародки, що неминуче перетворюються надалі на форму наукової теорії.

Це ж уявлення проектувалося в історію мислення: вважалося, що наука виникає у тілі філософії сама собою, без посередництва методології, потім виокремлюється у самостійну сферу і після цього породжує методологію науки, сутнісно подібну самій науці.

Але саме уявлення про автономне існування науки як особливій сфері пізнання виникло і набуло поширення не так давно – на кінець XVIII і початок XIX століть, і приблизно відповідає лише тому, що реально склалося й існувало тільки в другій половині XIX і першій половині XX століття. Тому, якщо ми хочемо розглянути взаємостосунки методології і науки в більш широкому історичному контексті, скажімо, від античності до наших днів, й одержати, відповідно цього, глибші та адекватніші уявлення про це відношення, то повинні починати аналіз не з відособленої та ізольованої науки, а з нерозчленованої співцілісності всіх форм людського мислення – міфологічних, конструктивно-технічних, власне наукових, інженерних, проектних та інших; *ми називаємо цю співцілісність “сферою мислєдїяльностї”*.

Всім, хто мислить традиційно, безперечно, може здаватися, що виділення цієї співцілісності як предмета аналізу є суто штучною справою, яка не охоплює справжню організацію

нашого діяльного світу. Але таке уявлення – типовий результат абсолютизації професійного партикуляризму, характерного для нашого часу. *Співцілісність усіх форм і типів мислєдїяння реально існувала, мабуть, у всі періоди розвитку людського суспільства та існує зараз*, наскільки б різноманітними не були вхідні в неї форми мислення і діяльності і як би не відособлялися вони один від одного в організаційному плані. Інша справа, що в одні епохи сфера МД була більш диференційована і нагадувала швидше конгломерат, ніж цілісність, в інші, навпаки, була більш інтегрована і приймала різноманітні форми – від агломерації до майже тотально організованого цілого. Однак при цьому в кожен історичну епоху існувала така форма МД, яка поставала на передній план і брала на себе *функції рефлексивного уявлення і рефлексивної організації* всієї сфери МД. У передантичний період це була міфологія, в античний – філософія, у середні віки – теологія, у XVII–XVIII століттях – знову філософія, в XIX і XX – наука. Саме цю співцілісність різних форм МД ми й повинні розглядати, якщо хочемо досліджувати взаємовідносини науки і методології та їх історичні зміни.

Все, що відомо нам нині з історії МД, показує, що протягом тривалого часу елементи наукового і методологічного мислення утворювалися й оформлялися разом і сутнісно паралельно один одному всередині інших форм мислення і МД – міфологічних, філософських, теологічних і практико-методичних. Є вагомий підстави припустити, що як наука, так і методологія мали свої незалежні лінії розвитку і могли б оформитися у відносно самостійні сфери МД. Проте відомі нам факти вказують на інше. Насправді вийшло так, що в усіх переломних точках, що характеризують основні етапи становлення науки, – в античності, у пізньому середньовіччі і в XVII–XVIII століттях – *методологія складалася раніше, а наука з’являлася й оформлялася усередині неї*, визначально як специфічна організація деяких частин методології. Саме таке відношення між методологічним і науковим мисленням знаходимо у роботах Платона, Аристотеля, Евкліда, Птолемея, Орема, Р. Бекона, Г. Галілея, Р. Декарта та інших видатних мислителів. Більше того, вже елементарний аналіз усіх цих праць показує, що методологічне мислення утверджувалося при цьому не тільки як обсяжна система, але також і як

засіб породження специфічних організованостей наукового мислення – так званих *наукових предметів*. Скажімо, у творах Галілея і Декарта це виявляється з такою ж виразністю, як і в творах Птолемея та Аристотеля.

Але після того, як наукове мислення виникло й оформилося усередині методологічного, завжди відбувалася дуже дивна, на перший погляд, річ: наукове мислення закріплювалося у своїх специфічних організованостях і починало розвиватися за своїми внутрішніми, іманентними законами, а методологічне мислення, котре породило науку, навпаки, не закріплювалося ні в яких специфічних організованостях, придатних для автономного та іманентного розгортання, починало розпадатися і немов відходило у загальній сфері МД на задній план. І це знову-таки можна простежити за всіма працями, характерними для постреволюційних періодів в історії МД.

Назване відношення між методологією і наукою було б легше виявити, якби воно не затемнювалося іншим, сутнісно протилежно спрямованим, відношенням і процесом. Паралельно процесу руйнування і зникнення початкових форм методології над науково-дослідним мисленням (як тільки воно починало оформлятися в автономну й відособлену сферу МД) з'являлася *“вторинна методологія”* – *методологія наукового дослідження*. Остання має два відносно незалежних джерела: традиції власне методологічного мислення і рефлексію наукового мислення. Примітно, що процеси, породжені цими двома джерелами, безперервно взаємодіють один з одним. До того ж рефлексія наукового мислення може оформлятися по-різному: 1) науково (і у такому разі породжує різноманітні метатеорії); 2) методично і філософськи (і тоді з'являються частіше за все “коментарі”); або ж, нарешті, 3) власне методологічно (і це щоразу дає новий поштовх для розвитку власне методологічного мислення) [9; 18].

Принципово є теза, що *рефлексія виникає над кожною МД і раніше або пізніше перетворюється на ту чи іншу форму мислення*. Потім, коли це мислення трансформується в мисленнєву діяльність, тобто коли воно нормується і починає транслюватися [10], над ним надбудовуються нова рефлексія і нове мислення, котрі організовуються в ту чи іншу форму *“вторинної” методології*. Уперше це відбулося, мабуть, саме з науковим мисленням,

яке перетворилося на науково-дослідницьку МД, але зараз по тому ж, тепер уторованому, шляху йдуть *практико-методичне, інженерно-технічне, проектне, організаційно-управлінське та історичне мислення*. Над кожним з них надбудовується своя *“вторинна” методологія*, що організовує цей тип мислення у відносно замкнене й автономне ціле, у такий спосіб власне й постають *різні сфери професійної МД*.

Виниклі абсолютно природно і необхідно як служби, що забезпечують розвиток професійних форм мислення, всі ці *“вторинні” методології* перебігом свого відносно незалежного розвитку починають руйнувати і дезорганізувати цілісність сфери МД: кожний тип мислення, завдяки організуючим функціям своєї професійної методології, відособлюється від інших типів мислення й *“обертається в лялечку”*; водночас відбувається розділення й обертання в лялечку різних форм методологічного мислення, які перетворюються на так звані *“окремі методології”*. Таким чином, і на рівні методологічного мислення, ідейно покликано інтегрувати сферу МД, починає відтворюватися та роз'єднаність і відособленість, яка характерна для сучасних наук і професійних типів мислення. *Ми знов приходимо до ситуації, що реально загрожує цілісності людської МД*. Природною відповіддю на неї стає нехтування інтегруючою функцією і перехід до більш простих, масових форм мислення і діяльності, що лишень посилює і закріплює роз'єднаність.

Альтернативним розв'язком проблеми, на мій погляд, є *розвиток методологічного мислення як універсальної форми мислення*, організованої у самостійну сферу МД і рефлексивно (у тому числі й дослідницьки) охоплюючої всі інші його форми і типи. Розвинена таким чином методологія повинна буде обіймати зразки всіх форм, способів і стилів мислення – методичні, конструктивно-технічні, наукові, проектні, організаційно-управлінські, історичні і так далі; вона вільно використовуватиме знання всіх типів і видів, але першочергово базуватиметься на *спеціальному комплексі методологічних дисциплін – теорії МД, теорії мислення, теорії діяльності, семіотиці, теорії знань, теорії комунікації і взаєморозуміння* та ін. [8; 9; 18]; вона, крім того, вільно оперуватиме всіма наявними категоріями, але щонайперше базуватиметься *поки на категорії системи, що знімає й організує всі*

інші категорії; як ціле вона організовува- тиметься спеціальною рефлексією методологіч- ного мислення, що фіксується у засобах змі- стовно-генетичної епістемології (і логіки), а також в онтологічних уявленнях усіх *методо- логічних* дисциплін [9; 18].

6. Отже, через всі ці процеси (й наявні про- екти організації майбутнього) ми виявляємося поставленими у таке положення, що повинні, як це було і в період наукової революції, ви- робити нові категорійні подання об'єктів на- ших досліджень і розробок. І саме у зв'язку з цим, як вже було сказано, спеціально зверта- ємося до структурно-системних уявлень і прагнемо *презентувати об'єкти нашого мислення* як структури і системи або, якщо говорити точніше, як *поліструктури і полі- системи*. А потім, виходячи із цього категорій- ного подання об'єктів наших досліджень, пра-гнемо визначити можливі форми організації таких досліджень – предметні, непередметні, надпредметні [11; 9; 18; 7].

І саме ця остання процедура – визначення форм організації технічних, власне наукових і методологічних досліджень, поліструктурних і полісистемних об'єктів – є тут головною і вирішальною, саме на неї першочергово спря- мовано нашу увагу і саме про ці аспекти всієї справи ми хочемо одержати конкретне уяв- лення. Але через це суть розбіжностей, що розділяють “натуралістів” і “діяльників”, суть конфронтації між ними виявляється зовсім не в тому, адже системні або несистемні уявлення про об'єкт нами сповідаються, а в тому, який підхід – натуралістичний чи діяльнісний – ре- алізуємо ми у своєму мисленні і у своїй науко- во-дослідницькій роботі. Саме ця відмінність утворює серцевину мало не всіх методологіч- них проблем у різних науках.

Ми обстоюємо у цій суперечці *системо- діяльнісний підхід*. Засновки-підстави, які змушують нас вставати на його позиції во- чевидь вельми прості, хоча і не тривіальні. Якщо ми дійшли до такого положення справ, що уявлення про об'єкт вивчення здаються нам нескладними і внутрішньо не суперечли- вими, якщо вони не розкривають нових пер- спектив перед нашою практикою, якщо нам доводиться раз у раз констатувати, що в цих уявленнях про об'єкт немає тепер порядку, то треба перестати “задкувати” на об'єкт і в ньому шукати причини та джерела цього без- ладдя, а звернутися до своєї власної МД, до її засобів, методів і форм організації, і про-

вести перебудову в них, адже наші *уявлення про об'єкт, та і сам об'єкт як особлива організованість, задаються і визначаються не тільки і навіть не стільки матеріалом природи і світу, скільки засобами і методами нашого мислення і нашої діяльності*. І саме у цьому переведенні нашої уваги і наших інте- ресів з об'єкта як такого на засоби і *методи нашої власної МД, котра творить об'єкти й уявлення про них, і полягає суть діяльніс- ного підходу*. Якщо натуралістичний підхід щонайперше орієнтує нас на матеріал природи, в ньому безпосередньо бачить усунення утруд- нень і парадоксів сучасної науки, то діяльніс- ний підхід, навпаки, визначально орієнтує нас на засоби, методи і структури нашої власної МД, й у їх перебудові і розвитку бачить шлях подальшого вдосконалення самої науки. У цьому – головна ідея діяльнісного підходу і в цьому – його найістотніша відмінність від на- туралістичного.

1. *Горохов В.Г.* Методологический анализ системо- техники. – М.: Радио и связь, 1982. – 159 с.

2. *Горохов В.Г.* Современные комплексные научно- технические дисциплины // Вопросы философии. – 1982. – №7. – С. 89–97.

3. Комплексный подход к научному поиску: проб- лемы и перспективы. – В 2-х ч. – Свердловск, 1979.

4. *Маркс К.* Тезисы о Фейербахе // Маркс К. и Энгельс Ф. Сочинения. – [2-е изд.]. – М., 1955. – Т. 3. – С. 1–2.

5. *Мирский Э.М.* Междисциплинарные исследования и дисциплинарная организация науки. – М.: Наука, 1980. – 304 с.

6. Разработка и внедрение автоматизированных сис- тем в проектировании (теория и методология). – М., 1975. – 225 с.

7. *Щедровицкий Г.П.* Методологический подход как средство объединения знаний из разных научных предметных // Методологические аспекты взаимодейст- вия общественных, естественных и технических наук: Тезисы докл. и выст. – Обнинск, 1987. – Ч. I–II. – С. 209–218.

8. *Щедровицкий Г.П.* Методологический смысл проблемы лингвистических универсалий // Языковые универсалии и лингвистическая типология. – М., 1969. – 143–154 с.

9. *Щедровицкий Г.П.* Методологична організація системно-структурних досліджень і розробок // Пси- хологія і суспільство. – 2004. – №2. – С. 30–49.

10. *Щедровицкий Г.П.* О методе семиотического исследования знаковых систем // Семиотика и вос- точные языки. – М., 1967. – С. 19–47.

11. *Щедровицкий Г.П.* Об исходных принципах анализа проблемы обучения и развития в рамках теории деятельности // Избранные труды: [ред.-сост. А.А. Пископел, Л.П. Щедровицкий]. – М.: Шк. культ. пол., 1995. – С. 197–227.

12. Щедровицький Г.П. Організаційно-діяльнісна гра як нова форма організації та метод розвитку колективної мислєдїяльності // Психологія і суспільство. – 2006. – №3. – С. 58–69.

13. Щедровицький Г.П. Проблемы методологии системного исследования // Избранные труды: [ред.-сост. А.А. Пископпель, Л.П. Щедровицький]. – М.: Шк. культ. пол., 1995. – С. 155–196.

14. Щедровицький Г.П. Проблемы построения системной теории сложного “популятивного” объекта // Системные исследования. Ежегодник, 1975. – М.: Наука, 1976.

15. Щедровицький Г.П. Системное движение и перспективы развития системно-структурной методологии // Избранные труды: [ред.-сост. А.А. Пископпель, Л.П. Щедровицький]. – М.: Шк. культ. пол., 1995. – С. 57–88.

16. Щедровицький Г.П. Смысл и значение // Избранные труды: [ред.-сост. А.А. Пископпель, Л.П. Щедровицький]. – М.: Шк. культ. пол., 1995. – С. 545–576.

17. Щедровицький Г.П. Цели и продукты терминологической работы (методологические заметки о процессах становления терминологической деятельности) // Актуальные проблемы лексикологии. – Новосибирск, 1972.

18. Shchedrovitsky G.P. Methodological of systems-structural research and development: principles and general scheme // General Systems. – 1982. – Vol. XXVII.

19. Shchedrovitsky G.P. Methodological problems system research // General Systems. – 1966. – Vol. XI.

АНОТАЦІЯ

Щедровицький Георгій Петрович.

Методологічне значення опозиції натуралістичного і системодїяльнісного підходів.

У статті на матеріалі природничих наук та із загальнометодологічних позицій висвітлені відмінності між натуралістичним і системодїяльнісним підходами в дослідженні і пізнанні. Аргументовано доведено, що перший реалізується у гносеологічній схемі пізнавального суб'єкт-об'єктного відношення, тоді як другий виходить за рамки цієї опозиції і стосується самих систем діяльності і мислення у взаємодоповненні їх засобів, процедур та операцій, образів “табла свідомості”, текстових фрагментів мовлення-думки, норм і схем мислєдїяльності, у тому числі категорій, з допомогою яких створюється онтологічна картина досліджуваного об'єкта. Окреслені тенденції закономірного історичного переходу від першого до другого підходу, умови постановки “вторинної методології” (наукового дослідження), що спричиняє появу не тільки різних сфер професійного мислєдїяння, а й засобів, методів і структур власне персоніфікованої мислєдїяльності, котра творить об'єкти й уявлення про них у їх розвитку, перебудові, використанні.

Ключові слова: методологічне мислення, пізнання, науковий підхід, дослідження, природа, онтологічне уявлення, мислєдїяльність, рефлексія, методологія наукового дослідження.

АННОТАЦИЯ

Щедровицький Георгий Петрович.

Методологическое значение оппозиции натуралистического и системодейственного подходов.

В статье на материале естественных наук и из общеметодологических позиций освещены отличия между натуралистическим и системодейственным подходами в исследовании и познании. Аргументированно доказано, что первый реализуется в гносеологической схеме познавательного субъект-объектного отношения, тогда как второй выходит за рамки этой оппозиции и касается самих систем деятельности и мышления во взаимодополнении их средств, процедур и операций, образов “табла сознания”, текстовых фрагментов вещания-мысли, норм и схем мислєдїяльности, в том числе категорий, с помощью которых создается онтологическая картина исследуемого объекта. Очерчены тенденции закономерного исторического перехода от первого ко второму подходу, условия происхождения “вторичной методологии” (научного исследования), что вызывает появление не только разных сфер профессионального мислєдїяства, но и средств, методов и структур собственно персонифицированной мислєдїятельности, которая творит объекты и представления о них в их развитии, перестройке, использовании.

Ключевые слова: методологическое мышление, познание, научный подход, исследование, природа, онтологическое представление, мислєдїятельность, рефлексия, методология научного исследования.

ANNOTATION

Schedrovitskiy Georgiy.

Methodological Meaning of the Opposition of Naturalistic and System-Action Approaches.

The article highlights the differences between naturalistic and system-action approaches in investigation and cognition. It has been proved that the first one is realized in epistemological scheme of cognitive subject-object relations, while the latter one touches upon the very systems of activity and thinking in the inter-supplement of their means, procedures and operations, images, textual fragments of speech-thought, norms and schemes of thinking activity, including categories, which help to create ontological picture of researched object. The trends of logical historical transition from the first to the second stage, the terms of uprise of “the derived methodology” (scientific research), have been outlined.

Key words: methodological thinking, cognition, scientific approach, research, nature, ontological imaginations, thinking activity, reflection, methodology of scientific research.

Переклад з російської професора Анатолія В. ФУРМАНА за виданням: Щедровицький Г.П. Избранные труды. – М.: Шк. культ. пол., 1995. – С. 143–154.

Надійшла до редакції 16.01.2013.